

T. Bosch, *Om de macht over het water. De nationale waterstaatsdienst tussen staat en samenleving 1798-1849* (Dissertatie technische universiteit Eindhoven 2000; Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 2000, 247 blz., f69,-, ISBN 90 288 1542 2).

In 1998 verscheen onder redactie van A. Bosch en W. van der Ham, *Twee eeuwen rijkswaterstaat, 1798-1998*, het gedenboek van Rijkswaterstaat. Dat was weliswaar gebaseerd op gedegen wetenschappelijk werk, maar vooral gericht op een niet-wetenschappelijk publiek. De onderliggende onderzoeksrapporten zouden later apart gepubliceerd worden. Inmiddels is het zover. Toon Bosch heeft de eerste helft van de negentiende eeuw voor zijn rekening genomen in een opnieuw prachtig uitgevoerd boek.

Ook in *Om de macht over het water* gaat het niet in de eerste plaats om de waterstaat zelf, maar om de waterstaatsdienst. Het eerste woord van de titel van het boek moet dan ook met nadruk uitgesproken worden: het boek gaat niet over de macht over het water, maar over de strijd tussen allerlei organisaties om de macht over het water.

Bosch heeft zijn periode in tweeën geknipt: 1798-1813 en 1813-1849. Het eindjaar is bepaald door de reorganisatie van de nationale waterstaatsdienst na de grondwetsherziening van 1848. Voor beide periodes hanteert Bosch dezelfde opbouw: eerst een hoofdstuk over het waterstaatsbestuur, dan een over de waterstaatsdienst en vervolgens een over de activiteiten van die dienst. Deze zes kernhoofdstukken worden voorafgegaan door een inleiding over de onderzoeksvragen en de traditie waarin het onderzoek verricht is en een hoofdstuk over de waterstaat in de periode tot 1795. In een afsluitend hoofdstuk maakt Bosch de balans van zijn onderzoek op.

De eerste helft van de negentiende eeuw is een uitermate interessante periode voor de institutionele waterstaatsgeschiedenis. Het is inmiddels algemeen bekend dat 'rijkswaterstaat' in deze periode een wat onzekere organisatie geweest is. De concurrentiestrijd met provincies en waterschappen, die traditioneel de zorg voor de waterstaat hadden, was hevig. Bovendien moest de nationale waterstaatsdienst ook op rijksniveau een plek zien te veroveren, en vooral een minister met financiële armsgang. Pas met de droogmaking van de Haarlemmermeer rond 1850 verkreeg Rijkswaterstaat een stevige positie en het bijbehorende prestige.

Indicatief voor Bosch' belangrijkste thema, de wisselende balans tussen centralisatie en decentralisatie van het beheer van de waterstaat, zijn vooral hoofdstuk 2 over het waterstaatsbestuur en hoofdstuk 3 over de organisatie van de waterstaatsdienst in de Bataafs-Franse tijd. Dit is ongetwijfeld interessante kost voor specialisten in de institutionele geschiedenis van deze periode. Bosch beschrijft nauwgezet alle opeenvolgende plannen om te komen tot veranderingen in het waterstaatsbestuur, wie daar verantwoordelijk voor waren en wat er uiteindelijk van terecht gekomen is. Helaas heeft hij daarbij weinig aandacht voor de verklaring van de beschreven feiten. In *Het lege land* (1987) heeft Van der Woud, die gek genoeg pas in hoofdstuk vier voor het eerst door Bosch genoemd wordt, prachtig beschreven hoe belangrijk de overheidsfinanciën geweest zijn voor de uitkomst van de door het rijk gemaakte kosten-batenanalyses van een eventuele centralisatie van de waterstaat. In zijn conclusies geeft Bosch weliswaar aan dat zowel de 'binnenlandse politieke verhoudingen' als 'de financiële armsgang van de overheid' van belang geweest zijn, maar aan het eerste besteedt hij verspreid over beide hoofdstukken ruim veertig pagina's, aan het laatste maar twee. Ook de onderbouwing van dit gedeelte van zijn verhaal is minder vertrouwenwekkend dan de rest van het hoofdstuk. Voor een buitenstaander is bijvoorbeeld noot 168 (229) curieus: 'De percentages [de aandelen van de verschillende beleidsvelden in de totale rijksuitgaven aan waterstaat] zijn afgeleid van de door A. van Heezik opgestelde diagrammen in: A. Bosch, W. van der Ham, *Twee eeuwen rijkswaterstaat* (Zaltbommel, 1998) 342'. Waarom zijn niet gewoon de cijfers gebruikt die Van Heezik, toch

mede in opdracht van eindredacteur Bosch, verzameld heeft? En waarom meldt de tekst dat er in 1808 nog geen vier ton aan rijkssubsidies uitgekeerd is, terwijl dat volgens tabel 2.1 meer dan zes ton geweest zou zijn?

In de overeenkomstige hoofdstukken over de tweede periode (1813-1849) komt Bosch gelukkig voor een deel aan deze bezwaren tegemoet. Daar viel ook moeilijk aan te ontkomen, want de waterstaatkundige en financiële avonturen van koning Willem I zijn vrijwel onlosmakelijk verbonden. Hier komt hij ook scherper dan in de eerdere hoofdstukken tot de conclusie dat '...bezuinigingsmaatregelen, en in eerste instantie dus niet het vergroten van de provinciale autonomie, de doorslaggevende redenen achter de overdracht van rijkswerken [vormden]'. Met andere woorden: het rijk wilde de waterstaat wel naar zich toetrekken, maar kon zich dat niet altijd veroorloven.

De hoofdstukken vier en zeven, over de activiteiten van rijkswaterstaat, zijn voor meer mensen interessant dan de politiek-institutionele hoofdstukken. Hij beschrijft heel leesbaar de belangrijke waterstaatkundige werken uit de betreffende periodes. Toch voegt het nieuwe boek niet veel meer toe aan *Twee eeuwen rijkswaterstaat* dan details over wie een bepaald project getrokken heeft en wat dat betekende voor zijn positie binnen de waterstaatsdienst.

Een probleem blijft dat Bosch zich te weinig los heeft kunnen maken van de prestigieuze organisatie waar hij de geschiedenis van beschreven heeft. Het boek vertoont te weinig elementaire twijfel aan de logica van centralisatie van het waterslaatsbestuur. Te gemakkelijk wordt de stelling aangehangen dat de waterstaat gediend is bij centraal beheer in handen van de rijksoverheid. Dat laat te weinig ruimte voor andere actoren. Lagere overheden komen soms dan nog wel aan bod, private financiers en exploitanten van infrastructuur nauwelijks. Bij dat laatste speelt ook een rol dat Bosch naar mijn idee de 'waterstaat' te veel als een eenheid ziet. Het maakt nogal wat uit voor de logica van centralisatie of we het hebben over het onderhoud van de zeedijken of over de aanleg van een straatweg.

Indicatief voor zijn verbondenheid met zijn onderwerp is ook dat Bosch zonder schroom de stelling poneert dat het waterstaatsbeleid van koning Willem I weliswaar staatsrechtelijk niet helemaal door de beugel kon, maar toch van groot belang geweest is voor de ontwikkeling van het land, en dan vanzelfsprekend in positieve zin. Ik zou een dergelijke conclusie pas voor mijn rekening durven nemen na een analyse waarbij zowel de negatieve effecten van 's konings financiële wanbeheer op de private investeringen, als de potentiële opbrengsten van alternatieve aanwending van de door hem bestede middelen meegenomen zijn. Zonder die beide elementen zijn conclusies omtrent het infrastructurele beleid in de periode 1815-1830 niet meer dan geloofsbelijdenissen. Bosch had in dit proefschrift een stap verder kunnen gaan en het is wat teleurstellend dat hem dat niet echt gelukt is. Wellicht waren de verwachtingen te hoog gespannen?

Peter Grootte

H. Krabbendam, L. J. Wagenaar, ed., *The Dutch-American experience. Essays in honor of Robert P. Swierenga* (VU studies on protestant history V; Amsterdam: VU uitgeverij, 2000, 300 blz., ISBN 90 5383 702 7).

Een bundel opstellen ter ere van Robert Swierenga die in juni 2000 65 jaar is geworden maakt nieuwsgierig. Hij geldt immers als de meest deskundige Amerikaanse onderzoeker en publicist op het gebied van de negentiende-eeuwse emigratie van Nederlanders naar de Verenigde Staten. Die terecht reputatie steunt op een zo omvangrijke verzameling en bewerking van individuele en gezinsgegevens dat ze, volgens één van de auteurs van deze bundel geen parallel heeft in de etnische geschiedschrijving van de Amerikaanse immigratie in de negentiende eeuw. S wieren-